

תירוץ אחר שמציעים התוספות הוא שהתקנה אינה חלה אם השבוי תלמיד חכם:

תוספות מסכת גיטין דף נח עמוד א

כל ממון שפוסקין עליו - ... פודק שבויין יותר על כדי דמיהן ... אי נמי משום דמופלג בחכמה היה.

חדושי הרמב"ן מסכת גיטין דף מה עמוד א

... ומסתברא תלמיד דבם פודין אותו בכל ממון שבועולם וליכא משום דהוקא ולא משום אינריוי שאם אבדו ישראל ממון או מתו משונאיהם - הרבה יש לנו כיוצא בהם, ותי"ח איין לנו כיוצא בו וקודם לפדות למלך (בדאיחא כספסת הריחא יבד א) הילכך איין לחמוד כסף וזהב עליה, ור' יהושע משום שהדבר בו בוודאי שהוא תלמיד ותיק פדאו בממון הרבה.

ואולם פוסקים רבים סבורים שגם כשהשבוי נתון בסכנת חיים, איין להיענות לתביעות מופרזות לשחרורו, כדי שלא לסכן את הרבים בעתיד:

חדושי הרמב"ן מסכת גיטין דף מה עמוד א

ויש אומרים דכל היכא דאיכא חששא דמיתה פודין אותו בכל ממון שיכולין לפדותו, ולא מסתבר - וכל שבי כחוד איינונד ביה, ועוד דגבי אשה איכא חששא דעריות ולא חששו...

ובאחרונים נחלקו בשאלה זו עיינו בפתיח תשובה שהובא כדף הקודם.

ב. ארס חפודה את עצמו

סייג נוסף לתקנה עולה מהשוואת סוגייתנו לסוגיה הדנה בחיפוק חובת הכעל לשלם לפדיונה של אשתו מן השבי.

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף נב ע"א-ע"ב

תנו רבנן: נשבת (אשתו), והוי מבקשין ממנו עד עשרה בדמיה - פעם ראשונה פודה. מכאן ואילך: רצה - פודה; רצה - אינו פודה.

ושאלת השאלה: אם התקנה האוסרת לפדות את השבויים ביתר על כדי דמיהם חלה גם על היחיד, ולא רק על הקופה הציבורית, כיצד אפשר להסביר את העובדה שאפשרו חכמים לבעל לפדות את אשתו אפילו ביותר מכדי דמיה?

התוספות מציעים לשאלה זו תשובה מעניינת ביותר:

תוספת כתובות נב ע"א ד"ה וד'יהו מבקשים'

דאפילו לטעמא דלא ליגרו וליתו טפי [היינו אפילו לפי הנימוק הביטחוני], לא תקינו [לא תיקנו (חכמים)] שלא יוכל לפדות אדם את עצמו יותר מכדי דמיו, שהרי "עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו" אייוב, ז' והאב אשתו כגופו.

בלשון אחר, לא ראו חכמים לנכון לאסור על האדם לפדות את עצמו (או את אשתו, שהיא כגופו), כנראה משום שאין טעם להגביל בתקנה את יצר ההישרדות של האדם.

סייגים במעוות פדיון שבויים

יש בראשונים סייגים לתקנה האוסרת על פדיון שבוי ביתר על כדי דמיו:

א. מסכת גיטין

מסכת גיטין דף נח ע"א

ת"ר: מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לרכך גדול שבכרמי. אמרו לו: תינוק אחד יש בבית האסורים, יפה עיניו וסוב רואי, וקוצותיו סדורות לו תלתלים. הלך ועמד על פתח בית האסורים. אמר: ימי נתן למשיכה ועקב וישראל לבוזים? (ישעיהו סב, כז) ענה אותו תינוק ואמר: יהלא ה' זו חסאנו לו ולא אבו בדרכיו הלך ולא שפשו בתורתך (שם). אמר: מוכסחניו בו שמורה הוראה בישראל. העבודה ולשן שבעתה שאיני זו מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו. אמרו: לא זו משם עד שפדאו בממון הרבה (יתר על כדי דמיו), ולא דרו ימים מועטין עד שהורה הוראה בישראל. ומנו [ומי הוא? רבי ישמעאל בן אלישע.

פירשי התלמוד תמהו: כיצד נהג ר' יהושע בניגוד לתקנה האוסרת: "איין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהן"?

והציעו פירוטות שונים שיש בהם כדי לסייע את התקנה ולהתיר את פדיון השבויים אפילו ביותר מכדי דמיהן:

חדושי הרמב"ן מסכת גיטין דף מה עמוד א

ואי קשיא: הא דאמרין בפרק הניקין 'העבודה לא אווז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקים עלי אמרו לא זו משום עד שפדאו בממון הרבה, ויש לומר: ידהתם בשעת חרבן הבית וליכא משום דמיתרי בהו טפי שהרי כולם בשבי הלכו, יאי נמי ר' יהושע דעבר לגרמיה הוא דעבר ותיק דפליג עליה דרשב"ג היינו ר' יהושע ולא ס"ל כוותיה...

יש שאמרו שהתקנה לא חלה אם יש סכנה לחייו של השבוי:

תוספת מסכת גיטין דף נח עמוד א

כל ממון שפוסקין עליו - כי איכא סכנת נפשות פודין שבויין יותר על כדי דמיהן כדאמרין בפרק השולח (לעיל דף סד. פסו.) גבי מוכר עצמו ואת בניו לעובדי כוכבים כ"ש הכא דאיכא קטלא...

חדושי הרמב"ן מסכת גיטין דף מה עמוד א

... ויש אומרים דכל היכא דאיכא חששא דמיתה פודין אותו בכל ממון שיכולין לפדותו...

ראוי להביא כאן את דעתו הייחודית של אחד מחשובי הפוסקים כמדינת ישראל, הרב שאול ישראלי זצ"ל שהיה שנים הרבה חבר כבית הדין הרבני הגדול, המסתפק על הכלל האומר שלא הגבילו חכמים את זכות האדם לפדות את עצמו:

"החש להצעתו למחצת פדיון שבמים ובני ערבובי" תורה שבעל פה זו עמ' סט-עו כיון שאלה (חילולו) יצאו למלחמה בשליחות המדינה ומטעמה, להגנת העם היושב בציון, הרי קיימת ועומדת התחייבות בלתי כותבה, אבל מובנת מאליה, שכל מצדקי (=אמצעים) שיש בידי המדינה עליה לעשות (בגבולות סבירים שאינן פוגעים במבטחנה הכללי) כדי לפדותה במקרה שיפלו בשבי. וכשם שקיימת התחייבות מעין זו לדאוג לרפואתם והבראתם במקרה של פציעה ונכות, וכן לדאוג למשפחתיהם במקרה של הפגעים חס ושולם במלחמה, כן לא נופל מזה החיוב לנקט כל פעולה שהיא לשם הצאתם מן השבי, 'דכולהו איתנהו בה'. וכיון שמה שהמדינה יכולה לעשות בזה הוא מכות החיוב שקבלה על עצמה תמורת השיחות שלהם, הרי אין זה אלא כאילו הם פדוים את עצמם, שבה כמבואר לעיל לא קיימת שום הגבלה, ולא שייך בזה התקנה ש'אין פדוין את השבויים יותר על דמיהם'."

ומצא שדעת הרב ישראלי היא שהתקנה תקפה אמנם לגבי אזרחים אך לא לגבי חיליים, ומן ההיבט הזה שום מחיר לשחרור חיליים שבויים אינו מופרז.

לעיל ראינו שלא זאת הייתה דעתו של הרב גורן, אבל דומה שהרב גורן חר בו, כשנסיון אותו פאטור הוסיף פסקה שבה הוא חחר בו מכל דבריו ומאפיץ גישה דומה מאוד לזו של הרב ישראלי וכך הוא כותב:

ספר תורת המדינה (ירושלים תשנ"ו), עמ' 424-436
"אולם על אף כל האמור לעיל, ייתכן שבמקרה של שבויי מלחמה של חיליים שנשבו תוך מילוי שליחות של המדינה ששלחה אותם למשימות המלחמה, מוטלת חובה קדושה לעשות הכל לשחרורם, ואין עליהם כלל המגבלות של המשנה 'אין פדוין את השבויים יתר על כדי דמיהם'... מפני שכל שאנו אחראים לנפילתם בשבי, עלינו לעשות כל מאמץ לשחרר אותם מהשבי ואפילו כשלא נשקפת להם סכנה בשבי..."

מוכן שעדיין אנו חייבים לשקול שיקולים נוספים. כגון הסיכון הביטחוני הכרוך כשחרור מחבלים רוצחים וכפי שמסופר הרב ישראלי בעצמו - "בגבולות סבירים שאינן פוגעים בכטוחנה הכללי".

האם להיכנע לסחיטת מחבלים למען הצלת חטוף?

האם נכון לשחרר מספר גדול של מחבלים תמורת שחרור מספר קטן של חיליים שבויים, או שמא יש שחרר מופרז שאסור לסלסל
הן משום שהוא עלול לעודד חטיפות בעתיד, הן משום שהמחבלים המשוחררים מצטרפים אל חבריהם ומגבירים את הסיכון הביטחוני כמדינה בעתיד.

הרב גורן בתגובתו החריפה כנגד "עסקת ג'יברילי" כמאמר שפרסם בעיתון "הצופה", (כיום 31.5.85 למיניום) כתב - שאילו דעת המשפט העברי הייתה נשמעת, לא היה מקום להיכנע לסחיטת ארגוני המחבלים, כיוון שלכל הדעות, שחרור פאטור מחבלים תמורת חיליים אחרים הוא מחיר מופרז, ואסור לסלסל על פי הכלל: "אין פדוין את השבויים יתר על כדי דמיהם".

ספר תורת המדינה (ירושלים תשנ"ו), עמ' 424-436
"... יתר על כן נראה שבנידון שלנו גם בעלי התוספות - הסוברים שאם נשקפת לשבוינו סכנת נפשות יש לפדות אותם גם יתר על כדי דמיהם - יודו שאסור היה לנהוג כך במקרה שלנו. מכיוון שאנו נמצאים במצב מלחמה עם ארגוני הטרור ברור ששחרור המרצחים במספר כה רב מגביר את סכנת התבלה והטרור שלהם ומגדיל את כוחם ויכולתם לפגוע במדינת ישראל בכל מקום בעולם אשר ידם נטויה, אין מידת הדין נותנת לנו הזכות לבוא לציבור ולומר מוטב שתיכנסו אתם לספק מוגבר של נפשות כדי ששלושת השבויים יצאו מסכנה כאשר אנו יודעים שזה יבזיר את תבונתם של המחבלים יותר מאשר כל פדיון שבויים אחר שבמשנה כי בעקבות שחרור זה יבואו לרדוף אחרי ישראלים ולעשות מאמצים רבים כדי לשבות יהודים ככל היותר אם כדי להורגם או כדי שיוכלו למנוע מאתנו להחזיק במאסר מרצחים ומחבלים חזשים שייחפסו בידנו במצב כזה ברור לדעת כל הפוסקים שהזכרנו שאין לפדות את השבויים אלא אחד כנגד אחד ולא יותר מזה או שייקבע שכל מי שרצח ממש ונשפט למאסר עולם אין לשחרר אותו בנידון שלנו זה סביר להיות מוגדר לכדי דמיהם ולא כן הדבר כאשר מדובר בשחרור של מאות רב מרצחים ומחבלים יוצא אפוא שכל מה שעשינו היה כנגד ההלכה הקדומה של המשנה ושל הפוסקים וכנגד בטחונו של עם ישראל בארץ ובתפוצות ובטחונו של המדינה, מאחר שמדינת ישראל נשארה חשופה לחבלה לרצח ולטרור מבלי שיש בידה אמצעי ענישה אשר בידם להרתיע את הרצחים והמחבלים לארגוניהם וליפולתיהם אבל לאחר שכבר נעשה מעשה והוצגנו כלפי העולם כולו כמדינה ללא חוק ומשפט והיינו למשל בין כל אומות העולם בכניעתנו לארגוני המרצחים והרוגים זה את זה בלבנו ואנו נרתענו בפניהם אין לנו דרך אחרת כדי לתקן את המעוות הנורא שנעשה ואשר פגע באשיות הביטחון של מדינת ישראל אלא לקבוע עונש מוות בבתי דין צבאיים ואזרחיים על כל מי שיבצע תבלה רצח וניסיון לרצח חפים מפשע כשליח ארגוני הטרור הנלחמים בישראל אולי עונש זה ירתיע אותם ויחזיר את השקט והביטחון למדינתנו ואזרחינו..."